

ας, με την ίδια ακριβώς μέση τιμή, όπως το 1996 (2,7). Μάλιστα, ο δείκτης της συμπάθειας είναι χαμηλότερος από την μέση τιμή ακόμη και της «κακής γνώμης» γι' αυτούς (3,6 στην αντίστοιχη κλίμακα, όπως άλλωστε συμβαίνει και στο δείγμα του 1996). Ταυτόχρονα, επιβεβαιώνεται ως «συμπάθεια» πλέον, η «καλή γνώμη» για τους Αφρικανούς και τους Φιλιππινέζους, αλλά και -λιγότερο- τους Πολωνούς. Κάτω του μέσου της κλίμακας βρίσκονται οι Ρουμάνοι και οι Τούρκοι, επιβεβαιώνοντας και πάλι την αρνητική πρόσληψη κυρίως του «Βαλκάνιου» μετανάστη²⁶

Σύνοψη και συμπεράσματα

Σύμφωνα με τα παραπάνω ευρήματα, και την ποιοτική τους ανάλυση, προκύπτει ότι σε βάθος χρόνου μίας δεκαετίας, το φοιτητικό δείγμα δεν διαφοροποιείται ιδιαίτερα από τις στάσεις, αντιλήψεις και απεικονίσεις του γενικού πληθυσμού σχετικά με την παρουσία των μεταναστών στη χώρα, μετά το 1990. Στην άφιξη και τη δραστηριότητα των μεταναστών αποδίδεται η δημιουργία και η έκταση σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων, όπως η εγκληματικότητα, η ανασφάλεια και η ανεργία. Ακόμη και ο ρατσισμός, που αναγνωρίζεται ότι χαρακτηρίζει τη στάση των ελλήνων, εκλαμβάνεται ως πρόβλημα που δημιουργεί η συμπεριφορά των ίδιων των μεταναστών. Ιδιαίτερα η εγκληματικότητα και η συνακόλουθη ανασφάλεια, θεωρείται ότι παρουσιάζει μεγάλη έξαρση, με κύρια ευθύνη των μεταναστών.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με τις επίσημες εγκληματολογικές στατιστικές, αυτή η πεποίθηση του δείγματος δεν αποτελεί συνάρτηση κάποιας ιδιαίτερης έξαρσης

26. Ο χαρακτηρισμός έχει αναφορά στον «Βαλκανισμό» ή «βαλκανιοποίηση», όπως ονομάζει η Τοντόροβα την απόδοση από την «Ευρωπαϊκή Δύση» αρνητικών χαρακτηριστικών στα «Βαλκάνια», ως συνώνυμο της επιστροφής στο φυλετικό, υπανάπτυκτο και βάρβαρο στοιχείο του πολιτισμού (Hroch, Τοντόροβα, 1996). Πρβλ. την ανάλυση του «Οριενταλισμού» από τον E. Said (1996)

της σοβαρής εγκληματικότητας κατά το αμέσως προηγούμενο της έρευνας διάστημα, έτσι ώστε να αποδοθεί ενδεχομένως σε συγκυριακή «αρνητική φόρτιση» των πολιτών (Karydis, 2010)

Ακόμη και αν εξετάσουμε κατηγορίες σοβαρών εγκλημάτων δρόμου, που διεγείρουν την κοινή γνώμη και συγκεντρώνουν δημοσιότητα, όπου οι μετανάστες δράστες υπερεκπροσωπούνται, δεν παρατηρείται ιδιαίτερη αυξομείωση της (αυξημένης γενικά) συμμετοχής τους κατά το αμέσως προηγούμενο διάστημα της διεξαγωγής τόσο της πρώτης έρευνας όσο και της επαναληπτικής. Πρόκειται κατά συνέπεια, για μία εμπεδωμένη αρνητική πρόσληψη σχετικά με την παρουσία των μεταναστών στη χώρα, και για την αποτύπωση της γενικευμένης πεποίθησης σχετικά με την άμεση και στενή σχέση μεταναστών και εγκλήματος, ανεξάρτητα από κάποιο θεαματικό συμβάν ή κάποια συγκυριακή «εκστρατεία νόμου και τάξης» εις βάρος τους.

Το αρνητικό-εγκληματικό στερεότυπο επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στον Αλβανό μετανάστη ως συλλογικό υποκείμενο, που εκλαμβάνεται ως «Επικίνδυνος- Κλέφτης- Βίαιος- Αναξιόπιστος- Εγκληματίας» (πρβλ. Καρύδης, 1996).

Τα ιδιαίτερα στοιχεία και χαρακτηριστικά που συγκροτούν την ατομικότητα του «Αλβανού δράστη» (ή και ευρύτερα του κάθε Αλβανού μετανάστη) δεν έχουν πλέον ιδιαίτερη σημασία για τη συλλογική κοινωνική αναπαράσταση και αντίληψη.²⁷ Η συλλογική αρνητική πρόσληψη της συγκεκριμένης εθνοτικής ομάδας δεν αναιρείται από την ενδεχόμενη συμπάθεια στο πρόσωπο κάποιου αλβανού μετανάστη που έτυχε να γνωρίσει ή να συνεργαστεί ο μέσος Έλληνας πολίτης, και να εκτιμήσει τον χαρακτήρα του²⁸. Το πιθανότερο είναι να πει ή να σκεφτεί ότι

27. Πρβλ τα εξής, από μαρτυρία εκπροσώπου οργάνωσης μεταναστών: «Οι Έλληνες αλληλοβρίζονται λέγοντας «Αλβανέ» όταν θέλουν να χαρακτηρίσουν τον άλλο, τον κλέφτη και τον δολοφόνο. Λένε επίσης «μοιάζεις με Αλβανό», εννοώντας ότι ο άλλος είναι άσχημος, κακοντυμένος, βρόμικος και κουρασμένος» (Βεΐκου, 2001, σ. 359)

28. Πρβλ το εύρημα της εμπειρικής έρευνας στους φοιτητές του ΔΠΘ ανωτέρω, ότι στις περιπτώσεις αρνητικής γενικά πρόσληψης εθνοτικών ομά-

«αυτός δεν είναι σαν τους άλλους». Φέρνει στη μνήμη - τηρουμένων φυσικά των αναλογιών- την παλιά έκφραση των λευκών ρατσιστών στον Νότο των ΗΠΑ για τους μαύρους στην υπηρεσία τους που συμπαθούσαν ή/ και προστάτευαν: «Κανείς δεν θα πειράξει τον δικό μου αράπη (my nigger)»!

IV- Μετανάστες και «ηθικοί πανικοί»

Η συγκριτική επισκόπηση της συνάρτησης από την κοινή γνώμη του εγκλήματος με τις μεταναστευτικές κοινότητες (και εθνοτικές μειονότητες) σε πολλές χώρες της Ευρώπης, καταλήγει στη διαπίστωση ότι το φαινόμενο εμφανίζει παρόμοια χαρακτηριστικά και αποτελεί σε μεγάλο βαθμό κοινό πεδίο προβληματισμού (Palidda, 1997, Καρύδης, 2004). Αυτό ισχύει ακόμη και για μία «χώρα μεταναστών», όπως οι ΗΠΑ. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«Στερεοτυπική πρόσληψη και προκατάληψη υφίστανται σε όλες τις χώρες. Ιδιαίτερη σημασία για την τρέχουσα συζήτηση έχουν τα εγκληματικά στερεότυπα [...] Στις Ενωμένες Πολιτείες, το έγκλημα (το βίαιο έγκλημα πιο συγκεκριμένα) εκλαμβάνεται ως πρόβλημα «των μαύρων». Σε όλες ουσιαστικά τις χώρες της Ευρώπης, τα μέσα επικεντρώνονται στους ξένους ως εγκληματίες, ή στο οργανωμένο έγκλημα ως «απειλή που δημιουργείται από ομάδες αλλοδαπών»...» (Marshall, 1997, σ. 238).

Η διαπίστωση αυτή, όπως είδαμε, ισχύει και στην ελληνική περίπτωση. Μετά το 1990, συγκροτήθηκε με διαλεκτικό τρόπο ένα εγκληματικό στερεότυπο, ιδίως για τον Αλβανό-Μετανάστη-Εγκληματία²⁹, το οποίο έχει εμπεδωθεί στη συλλογική κοι-

δων από το δείγμα, η μέση τιμή «καλής γνώμης» για τον αλλοδαπό γνωριμίας είναι σαφώς υψηλότερη από τη γενική μέση τιμή.

29. Φαίνεται ότι σε κάθε χώρα υπάρχει ένας ανάλογος-διαφορετικός-«εθνοτικός μετανάστης-δαίμονας». Για παράδειγμα, στη Βρετανία οι Τζαμαϊκανοί, στη Γερμανία οι Τούρκοι και οι Αφρικανοί, στη Γαλλία οι Αραβες, στο Βέλγιο και την Ολλανδία Μαροκινοί, Τούρκοι, και προερχόμενοι από παλιές αποικίες. Βλ. Καρύδης, 2004

νωνική συνείδηση. Το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν αυτή η στερεοτυπική απεικόνιση φέρει τα χαρακτηριστικά ενός ηθικού πανικού. Εάν δηλαδή εκδηλώνεται ως κοινωνικό φαινόμενο και διαδικασία που ορίζει τη «δαιμονοποιημένη» ομάδα ως μία σοβαρή απειλή για την κοινωνία, η οποία πρέπει με κάθε τρόπο να εξαλειφθεί. Επομένως, και με την έντονη κινητοποίηση των κατασταλτικών μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, έχοντας προς τούτο τη συναίνεση, αν όχι την απαίτηση του πληθυσμού. Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα, που θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια, δεν φαίνεται τόσο εύκολη.

Η δημιουργία ενός ηθικού πανικού- Αλβανοφοβία

Η αιφνίδια, μαζική, χωρίς προηγούμενα δίκτυα υποστήριξης και χωρίς προηγούμενη νόμιμη διαδικασία, παρουσία - κυρίως Αλβανών- μεταναστών στην Ελλάδα, ιδίως στην πρωτεύουσα και το κέντρο της, προκάλεσε κατά το πρώτο διάστημα την ανακλαστική φοβική αντίδραση του πληθυσμού. Εκθέσαμε παραπάνω αναλυτικά την συμβολή των ΜΜΕ σχετικά με την αρνητική απεικόνιση της παρουσίας των μεταναστών στη χώρα, την άμεση σύνδεση της έλευσης τους με σοβαρά κοινωνικά προβλήματα, ιδίως τη σοβαρή (κτητική και βίαση) εγκληματικότητα, τη δημιουργία γενικότερα ενός κλίματος φόβου και ανασφάλειας.

Η προβληματική κατάσταση όμως δεν επινοήθηκε από τους δημοσιογράφους, ούτε ήταν εξ αρχής μία αυθαίρετη κατασκευή των μέσων · υπήρξε όντως πρόβλημα στο πραγματικό κοινωνικό πεδίο, ανεξάρτητα από τις «τερατικές» διαστάσεις που του προσδόθηκαν τελικά. Η παρουσία χιλιάδων μεταναστών, παράνομων και εξαθλιωμένων, με συγκέντρωση σε δημόσιους χώρους και επομένως υψηλή θεατότητα, η συνακόλουθη ελαφρά εγκληματικότητα επιβίωσης (που δεν καταγραφόταν καν στις επίσημες στατιστικές), δημιούργησαν μία εικόνα «αναστάτωσης» του δημόσιου χώρου. Σταδιακά αλλά σύντομα, διαμορ-

φώθηκε στο ντόπιο πληθυσμό μία αίσθηση ανησυχίας έναντι των προθέσεων του νεοφερμένου- 'Αλλου, μία συλλογική δυσφορία για τη μαζική παρουσία αλλόγλωσσων, ταλαιπωρημένων, χωρίς «που-την- κεφαλήν-κλίνει» ανθρώπων, μάλιστα στη συντριπτική τους πλειοψηφία νέων ανδρών, δηλαδή ακόμη πιο «επίφοβων» ατόμων. Κατά συνέπεια, η πρώτη προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός ηθικού πανικού, δηλαδή η εμφανής παρουσία μίας ομάδας, σε κοινωνική απόσταση και με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ήταν παρούσα.

Η σύνδεση με την έξαρση της (σοβαρής) εγκληματικότητας ακολούθησε. Ούτε αυτό το δεδομένο όμως αποτελεί καταρχήν αυθαίρετη επινόηση. Πράγματι, αμέσως μετά το 1990, προκύπτει μία σημαντική αύξηση της σοβαρής εγκληματικότητας (έστω κατά το νομικό τεκμήριο του κακουργηματικού χαρακτήρα της πράξης), σε τάξη μεγέθους περίπου 40%, που παραμένει στο ίδιο επίπεδο στη συνέχεια, χωρίς περαιτέρω αύξηση, όπως φαίνεται στον Πίνακα κατωτέρω.

Πίνακας 4:

Κακουργήματα: πρώτη πενταετία έλευσης των μεταναστών

Ετη	Αριθμός	Ποσοστό αύξησης
1990	4692	
1991	6551	40%
1992	6510	-
1993	6348	-
1994	5811	

Πηγή: Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, Στατιστική Επετηρίδα

Αυτό όμως που παρουσιάζει ενδιαφέρον για το φαινόμενο που πραγματευόμαστε, είναι ότι αντιστοιχη αύξηση της -κατά τεκμήριο- βαριάς εγκληματικότητας, καταγράφεται επίσης και στην μόλις προηγούμενη πενταετία, πριν από τη μαζική άφιξη των μεταναστών, καθώς η αύξηση των κακουργημάτων το 1988 σε σχέση με το 1986 αγγίζει το 66%, για να παραμείνει σταθε-

ρό στη συνέχεια μέχρι το 1990, σε αυτό το (αυξημένο) επίπεδο, όπως φαίνεται στον ακόλουθο Πίνακα.

Πίνακας 5:
Κακουργήματα: πενταετία πριν την έλευση των μεταναστών

Ετη	Αριθμός	Ποσοστό αύξησης
1986	2685	
1987	3352	25 %
1988	4455	33 %
1989	4624	4 %
1990	4692	-

Ενώ όμως κατά το διάστημα πριν από τη μαζική έλευση των αντικανονικών μεταναστών στη χώρα, δεν είχε δοθεί - πέραν ενός αναμενόμενου γενικού και συνήθους προβληματισμού - κάποια ιδιαίτερη έμφαση στην εγκληματικότητα, μάλιστα ως κεντρικό και κρίσιμο κοινωνικό πρόβλημα, συνέβη το ακριβώς αντίθετο μετά την άφιξη τους, μάλιστα με τρόπο προφανώς δυσανάλογο προς το πραγματικό αντίκρουσμα του προβλήματος στο κοινωνικό πεδίο (Καρύδης, 1996, Κρανιδιώτη, 2002, Κουράκης, 2003).

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, διαπιστώνεται ότι συντρέχει και το δεύτερο στοιχείο ενός κανονικού ηθικού πανικού, η δυσανάλογη δηλαδή κοινωνική ανησυχία και αντίδραση προς την παρουσία των μεταναστών, που εκλαμβάνεται ως σοβαρή απειλή για τη δημόσια τάξη και την ασφάλεια των πολιτών.

Η φοβική άτυπη κοινωνική αντίδραση, με την αποφασιστική συνεπικουρία των μέσων μαζικής επικοινωνίας βρήκε άμεση αντανάκλαση στο θεσμικό επίπεδο του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Βουλευτές καταθέτουν ερωτήσεις προς τους αρμόδιους Υπουργούς σχετικά με τους τεράστιους κινδύνους που εγκυμονεί η παρουσία των μεταναστών για την υγεία και τη δημόσια τάξη, τις διαρπαγές, λεηλασίες και «πλιάτσικο» των

Αλβανών, στην ύπαιθρο και στις πόλεις.³⁰ Ούτε ένα έτος μετά την εκδήλωση του φαινομένου ψηφίστηκε ο Νόμος 1975/91, η φιλοσοφία του οποίου κινείται σε απολύτως τιμωρητικό- αποτρεπτικό- αστυνομικό πνεύμα. Το στίγμα δίνει η ίδια η Εισηγητική Έκθεση του νόμου, όπου αναφέρεται ότι: «Ξαφνικά, ο ελληνικός Χώρος άρχισε να κατακλύζεται από αλλοδαπούς, οι οποίοι εισερχόμενοι, παραμένοντες και εργαζόμενοι παράνομα δημιουργούν τεράστια κοινωνικά προβλήματα στο κράτος, ενώ αναπόφευκτα τα δικά τους προβλήματα προσπαθούν να τα επιλύσουν επιδιδόμενοι στην εγκληματικότητα γενικά (ναρκωτικά, ληστείες, κλοπές κλπ)»

Σε μία μόνο φράση-παράγραφο, συνοψίζεται πλήρως η δαιμονοποίηση των μεταναστών: «κατακλυστική» είσοδος και παρουσία- παράνομη εγκατάσταση και εργασία- δημιουργία «τεράστιων» κοινωνικών προβλημάτων- «αναπόφευκτη» και «γενική» εγκληματική δραστηριότητα, μάλιστα σοβαρής μορφής. Η συναίνεση γι' αυτή την «καταστροφολογική» περιγραφή της κατάστασης ήταν δεδομένη. Ο εισηγητής της τότε αξιωματικής αντιπολίτευσης του σοσιαλιστικού κόμματος, αναγνωρίζει ότι «Η ανάμειξη ύποπτων στοιχείων ανάμεσα στους άμοιρους λαθραίους οικονομικούς πρόσφυγες και οι όποιες παράνομες πράξεις προκλήθηκαν από αυτά τα στοιχεία δημιούργησαν ψυχολογία άμυνας στην ελληνική κοινωνία» (Πρακτικά Βουλής, 10-10-1991). Πρόκειται για την ανέξοδη «ανθρωπιστική απόχρωση» που διαχωρίζει τους «ύποπτους- εγκληματίες» από τους «άμοιρους λαθρο-πρόσφυγες», δεν διαψεύδει όμως την απειλή που συλλογικά εκπροσωπούν, ούτε την ανάγκη της κατασταλτικής κινητοποίησης των διωκτικών μηχανισμών. Η αστυνομική αυθαιρεσία και κατάχρηση εξουσίας εις βάρος των μεταναστών, όπως και η ήδη διαφαινόμενη μεροληπτική ποινική μεταχείριση από τα Δικαστήρια, συμπληρώνουν τη θεσμι-

30. Βλ. ενδεικτικά, ερωτήσεις των βουλευτών Κρητικού, Φαρμάκη, Πρασινάκη (19-3-91), Γκλίναβου, Παπούλια (24-4-91), Κρητικού, Φαρμάκη (3-5-91). Πρακτικά Βουλής.

κή «ανταπόκριση» στο άτυπο αίτημα «της κοινωνίας» για την αντιμετώπιση και εξουδετέρωση της απειλής που εκπροσωπούν οι «απρόσκλητοι» νεοφερμένοι «folk devils» (πρβλ Μαρβάκης κ.ά, 2001, Εισαγωγή)

Φαίνεται λοιπόν ότι η μαζική είσοδος και παρουσία των αντικανονικών, κυρίως αλβανικής υπηκοότητας, μεταναστών, δημιούργησε το πρώτο χρονικό διάστημα, και σχηματικά την περίοδο 1991-1993, ένα «κλασικό» ηθικό πανικό, που συγκροτείται από τη διαλεκτική αλληλεπίδραση πολλών παραμέτρων, ως εξής:

- Οι μετανάστες «επέβαλαν» την παρουσία τους στη χώρα, χωρίς να έχουν κάποιο «ηθικό» ή άλλο δικαίωμα.
- Η οικονομική τους ανάγκη για επιβίωση και ένταξη στην αγορά εργασίας, όπως και η υψηλή θεατότητα ταλαιπωρημένων ανθρώπων στους δημόσιους χώρους, προκάλεσε δυσφορία, ανησυχία και κοινωνική απόσταση στη βάση της κοινωνίας.
- Τα μέσα επικοινωνίας συνέδεσαν emphatically την παρουσία των μεταναστών με την εγκληματικότητα «του δρόμου», που απεικονίστηκε ως σοβαρή, απροσημάτιστη, και οφειλόμενη - πέραν των άλλων- στον βάρβαρο- «βαλκάνιο» ψυχισμό και νοοτροπία των «σκληρών- αναξιόπιστων- Αλβανών» (μεταξύ των οποίων, πολλοί ήδη «στυγνοί εγκληματίες», που αφέθηκαν χωρίς λόγο ελεύθεροι από τις «φυλακές του Χότζα»³¹).
- Η παραδοχή, από τον πλειοψηφικό πολιτικό κόσμο και τον κυρίαρχο λόγο, της κατάστασης ως πρόβλημα μείζονος κοινωνικής σημασίας, η συναινετική αναγωγή του σε «αστυνομικό πρόβλημα», και η θεσμική διαχείριση του φαινομένου ως οιονεί «φυσική καταστροφή» που πρέπει να αποτραπεί.

31. Δηλαδή, πέραν των άλλων, ένα καθεστώς απροσπέλαστο και απρόσπο, και ένα γειτονικό έθνος καθυστερημένο, αλλά και εχθρικό και απειλητικό, λόγω των ψυχοπολεμικών περιπλοκών, αλλά και των μειονοτικών προβλημάτων μεταξύ των δύο χωρών. Πρβλ. Καρύδης, 1996.

- Η εμπέδωση στη συλλογική κοινωνική συνείδηση της αρχικής καχυποψίας, εχθρότητας και ανασφάλειας που επανατροφοδοτεί την αρνητική αλληλεπίδραση, διογκώνει περαιτέρω το κοινωνικό πρόβλημα, και φορτίζει την ένταση του ηθικού πανικού
- ανάδραση στους άλλους- ανωτέρω- κρίκους του σπειροειδούς σχήματος της κοινωνικής αντίδρασης που περιγράψαμε³²

Η εκτόνωση του φαινομένου

Αυτή όμως η όλο και πιο αρνητικά ανατροφοδοτούμενη κοινωνική αντίδραση έχει συγκεκριμένα χρονικά όρια, όταν πρόκειται για σύνθετα κοινωνικά φαινόμενα, όπως οι μεταναστευτικές ροές. Η ένταση του ηθικού πανικού που δημιουργήθηκε έμελε εκ των πραγμάτων να αποδυναμωθεί, καθώς η άφιξη των μεταναστών δεν αποτελούσε κάποιο περιστασιακό «ιστορικό ατύχημα». Ήταν, αντίθετα, μέρος μίας παλιρροιακής κίνησης ανθρώπινου εργατικού δυναμικού, που αρχικά προκλήθηκε από την κατάρρευση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην Ευρώπη, ανάλογο με το μεταναστευτικό ρεύμα που προκάλεσε η επικράτηση αυτών των καθεστώτων μετά τον Πόλεμο. Ήταν επίσης μία από τις αφετηριακές εκδηλώσεις της διαδικασίας που στη συνέχεια καθιερώθηκε με τον όρο «Παγκοσμιοποίηση», και μετέβαλε θεαματικά τους διεθνείς συσχετισμούς και τις οικονομικές και κοινωνικές διαδικασίες σε πλανητικό επίπεδο (Πανούσης, 2002, Δημόπουλος, 2003). Ήδη, μετά την κοινωνική φόρτιση των πρώτων χρόνων, παρατηρείται από το 1993 ύφεση στα σχετικά δημοσιεύματα του Τύπου (Μοσχοπούλου, ό.π.). Η δημόσια συζήτηση άρχισε να

32. Πρβλ τις δηλώσεις ενός τότε Υπουργού Δημόσιας Τάξης: «Η πρακτική της αντιμετώπισης του προβλήματος που εφαρμόστηκε τα τελευταία χρόνια υπήρξε εντελώς αναποτελεσματική ... Καταλήξαμε στο σημείο να στέλνουμε τους Αλβανούς δωρεάν εκδρομή στη χώρα τους μαζί με όσα συναποκομίζουν από εδώ», Σ.Παπαθεμελής, Ελευθεροτυπία, 3-11-93

μεταστρέφεται σε ζητήματα ομαλής ένταξης και ενσωμάτωσης του μεταναστευτικού πληθυσμού στον κοινωνικό ιστό. Η κοινή γνώμη φάνηκε να συμφιλιώνεται με την ιδέα ότι η παρουσία μιας πολυάριθμης μεταναστευτικής κοινότητας στη χώρα ήταν πλέον μη- αναστρέψιμη πραγματικότητα, που απαιτούσε διαχείριση πέραν της τυφλής και κυρίως αναποτελεσματικής καταστολής. Η παραμονή ενός αριθμού 600.000 περίπου αντικανονικών μεταναστών στη χώρα (σύμφωνα με τις εκτιμήσεις για το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '90) απαιτούσε εκ των πραγμάτων λύσεις ομαλοποίησης, ανεξάρτητα από την όποια αδιέξοδη ξενοφοβική ρητορική ή την ούτως ή άλλως αδύνατη να πραγματοποιηθεί διάθεση ή επιθυμία να εγκαταλείψουν τη χώρα με κάποιο μαγικό τρόπο.

Πρώτη θεσμική αντανάκλαση αυτής της παραδοχής υπήρξε η έκδοση δύο Προεδρικών Διαταγμάτων (Π.Δ. 358/97 και Π.Δ. 359/97), που επέτρεψαν τη νόμιμη πλέον παραμονή στη χώρα 200.000 περίπου μεταναστών. Αυτή η πρώτη θεσμική κίνηση ομαλοποίησης, παρά τον αποσπασματικό χαρακτήρα της, σηματοδότησε την απαρχή του τέλους μίας περιόδου «θεσμικής εχθρότητας» και αποκάλυπτης επιθετικότητας προς τους μετανάστες. Η παρουσία και εγκατάσταση μεταναστών στη χώρα αναγνωρίστηκε ως γεγονός που η κοινωνία οφείλει να κάνει καταρχήν ανεκτό. Παρά την αναζωπύρωση - συγκριτικά με το αμέσως προηγούμενο διάστημα- ενός εγκληματοφοβικού δημοσιογραφικού λόγου που παρατηρείται κατά τα έτη 1997-98, η ομαλοποίηση του νομικού καθεστώτος των μεταναστών και η διευκόλυνση της ένταξης τους στην αγορά εργασίας και την εκπαίδευση συνεχίζεται με την ψήφιση του νέου Νόμου για τους Αλλοδαπούς 2910/2001, που κινείται, έστω διστακτικά, προς τη θεσμική ανεκτικότητα και την προστασία βασικών δικαιωμάτων των μεταναστών. Η τάση αυτή επιβεβαιώνεται και ενισχύεται με τη ψήφιση του Ν. 3386/2005 και στη συνέχεια του Ν. 3536/2007, που επιτρέπουν τη νομιμοποίηση της πλειοψηφίας των μεταναστών και διευρύνουν τα δικαιώματά τους, ανεξάρ-

τητα από τα (σοβαρά) προβλήματα θεσμικού χαρακτήρα που παραμένουν (Παπαθεοδώρου, 2007).

Η κοινή γνώμη φαίνεται ότι συμφιλιώνεται με την ιδέα της, έστω δύσκολης, συνύπαρξης με τη μεταναστευτική κοινότητα. Άλλωστε, η αναγνώριση της συμβολής των μεταναστών στην εκπλήρωση των οικονομικών στόχων για την ένταξη στην ΟΝΕ, όπως και για την κατασκευή των μεγάλων έργων και υποδομών ενόψει της επιτυχούς προετοιμασίας για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 2004, μετέβαλαν σε μεγάλο βαθμό τις αντιλήψεις για την υποτιθέμενη «βλαπτικότητα» της παρουσίας και δραστηριότητας στη χώρα των -παλαιότερων τουλάχιστον- μεταναστών.

Τα εγκληματικά στερεότυπα -όπως διαπιστώσαμε- εξακολουθούν να ισχύουν, η αρνητική κοινωνική πρόσληψη ιδίως των Αλβανών μεταναστών έχει εμπεδωθεί, η αρνητική απεικόνιση από τα μέσα δεν έχει εκλείψει, η μεροληπτική μεταχείριση από τους φορείς εφαρμογής του νόμου εξακολουθεί να υφίσταται, το θεσμικό πλαίσιο παραμένει περιοριστικό και ελλειμματικό για τα δικαιώματα, η γραφειοκρατική ταλαιπωρία βασιλεύει (πρβλ Χατζή, 2005). Παρά ταύτα, η προβληματική αυτή κατάσταση δεν μπορεί να νοηθεί πλέον με όρους ενός «ηθικού» ή «ηθικολογικού πανικού». Η δαιμονοποίηση των μεταναστών υπό την έννοια ενός ηθικού πανικού, που ενεργοποιεί τα συλλογικά αμυντικά ανακλαστικά της κοινωνίας έναντι μίας θεωρούμενης ως σοβαρής απειλής, έχει σταδιακά αποδυναμωθεί κατά το διάστημα που αναφερόμαστε (μετά το 1993), και ιδίως από τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Η ελληνική κοινωνία βρέθηκε στο σημείο να διαλέγεται πολύ πιο νηφάλια για τα υπαρκτά προβλήματα της συνύπαρξης με διάφορες εθνοτικές μεταναστευτικές ομάδες, τις ανεπάρκειες της μεταναστευτικής πολιτικής, τις αδυναμίες του κρατικού μηχανισμού, την εγκληματικότητα εν γένει, τις ενδεχόμενες λύσεις προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Συγκροτούνται εξειδικευμένοι φορείς υπό κρατική εποπτεία για τη μελέτη και διαχείριση του μεταναστευ-

τικού ζητήματος, όπως το Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ). Η σπειροειδής αλληλεπίδραση των κρίσιμων παραμέτρων, ήτοι προβληματική κατάσταση/ κοινή γνώμη και κοινωνική αντίδραση/ ρόλος και λειτουργία των ΜΜΕ/ θεσμική διάσταση και πολιτική ρητορεία, είχε κινηθεί αυτή τη φορά προς την αντίθετη κατεύθυνση. Δηλαδή, τον κατευνασμό της άμετρης κοινωνικής ανησυχίας και τον μετριασμό της φοβίας, που είχε προσλάβει χαρακτηριστικά κοινωνικής υστερίας, για τους «ξένους- αλβανούς- εγκληματίες».

Η σπορά όμως του πραγματικού ηθικού πανικού των αρχών της δεκαετίας του 1990, παραμένει στο κοινωνικό έδαφος, και η λάβα υποφώσκει πάντοτε στις ρωγμές του κοινωνικού ηφαιστείου, που διατηρείται ενεργό από τα υπαρκτά προβλήματα μίας συγκεκριμένης κοινωνικής-οικονομικής δομής, μάλιστα με υπερεθνικό πλέον χαρακτήρα. Βασικά υπομόχλια αποτελούν η εμπεδωμένη πλέον εγκληματοφοβία και ανασφάλεια, σε ένα - όλο και πιο ανταγωνιστικό- περιβάλλον ατομικισμού και κοινωνικού πεσιμισμού, αλλά και προϊύσασας πολυδιάσπασης του συνεκτικού κοινωνικού ιστού.

Δεύτερος «ηθικός πανικός» για τους μετανάστες - Ισλαμοφοβία

Όπως είδαμε, το πρώτο τουλάχιστον μισό της πρώτης δεκαετίας του νέου αιώνα, η κοινωνική ένταση σχετικά με την παρουσία μίας πολυπληθούς μεταναστευτικής κοινότητας στη χώρα, φαίνεται να υποχωρεί αισθητά. Σ' αυτό συνεπικουρεί η εργώδης προετοιμασία για τους Ολυμπιακούς Αγώνες και η επιτυχής διεξαγωγή τους, η οικονομική ανάπτυξη που συνδέεται και με τα μεγάλα ολυμπιακά έργα εγκαταστάσεων και υποδομών, η συνακόλουθη κοινωνική αισιοδοξία και τόνωση της εθνικής αυτοπεποίθησης, η αποκλιμάκωση των αναφορών από τα ΜΜΕ στο έγκλημα γενικότερα και την ευθύνη των μεταναστών ειδικότερα, οι νομοθετικές πρωτοβουλίες για την ομαλοποίη-

ση του νομικού καθεστώτος των μεταναστών που αναφέραμε. Ακόμη και όταν προκύπτει κάποιο «μιντιακό κύμα» σχετικά με την έξαρση του εγκλήματος, νηφάλιες φωνές που τοποθετούν το ζήτημα στις πραγματικές του διαστάσεις, βρίσκουν πρόθυμη φιλοξενία σε πολλά μέσα.³³ Κάποια έμφαση εγκληματοφοβικού δημοσιογραφικού λόγου παρατηρείται κυρίως το 2008, με αφορμή τη φερόμενη ως εντυπωσιακή αύξηση της εγκληματικότητας «του δρόμου» το προηγούμενο έτος 2007, που φέρεται να συνεχίζεται και το 2008³⁴, χωρίς όμως να συνδέεται άμεσα και εμφατικά με τους μετανάστες, όπως παλιότερα. Επιπλέον, η έμφαση της ανησυχίας επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό στις «νέες» μορφές εγκληματικότητας, όπως οι απαγωγές (με έλληνες δράστες), και γενικότερα σε όψεις του οργανωμένου εγκλήματος, όπως τα «συμβόλαια θανάτου», ομάδες εκβιαστών στις επιχειρήσεις διασκέδασης, διακίνηση γυναικών (trafficking) από διεθνή κυκλώματα πορνείας κλπ (πρβλ Παπαθεοδώρου, 2005). Η συμμετοχή βεβαίως των αλλοδαπών-μεταναστών στο έγκλημα πάντοτε τονίζεται, μάλλον όμως ως μέρος του γενικότερου προβλήματος της εγκληματικότητας παρά ως η κύρια, αν όχι αποκλειστική, αιτία για την ύπαρξη του σοβαρού εγκλήμα-

33. Βλ. χαρακτηριστικά Ελευθεροτυπία, 29-12-2006, υπό τον τίτλο «Τρόμος στην TV, «στολή» στην κοινωνία», όπου επισημαίνεται εισαγωγικά ότι: «Τις τελευταίες ημέρες, τα επεισόδια του σίριαλ «εγκληματικότητα» αποτελούν τα προσφιλή θέματα των δελτίων ειδήσεων... Η διόγκωση κάποιων γεγονότων, οι τηλεοπτικές υπερβολές χριστουγεννιάτικα με τις κλοπές μαγαζιών και σπιτιών δημιουργούν αίσθημα ανασφάλειας και πανικού στους τηλεθεατές». Επίσης, στο ίδιο δημοσίευμα τις απόψεις των Α. Κουκουτσάκη, Σ. Παπαθανασόπουλου, Β. Καρύδη.

34. Βλ. ενδεικτικά στα Νέα, 15-1-2008, υπό τον τίτλο «Εκρηξη του εγκλήματος το 2007», όπου αναφέρεται: «Χρονιά του εγκλήματος» ήταν το 2007. Όπως προκύπτει από τα επίσημα στοιχεία της Αστυνομίας, η εγκληματικότητα έκανε άλμα όλο τον προηγούμενο χρόνο...». Επίσης, στα Νέα, 29-10-2008, υπό τον τίτλο «Όλο και πιο βίαιες οι ληστείες», και υπότιτλο «Εκρηξη εγκληματικότητας»: «Την τελευταία τετραετία, σύμφωνα με τα στοιχεία του αρχηγείου της ΕΛΑΣ, εξελίσσεται με ανοδική πορεία η εγκληματικότητα στη χώρα...»

τος, όπως δέκα χρόνια πριν. Το αμέσως επόμενο έτος όμως, το κλίμα μεταστρέφεται ραγδαία.

Όπως στη συνέχεια θα εκθέσουμε, από τις αρχές του 2009 λαμβάνει χώρα νέα «έκρηξη» έντονης εχθρότητας και καχυποψίας προς τους μετανάστες, καθώς επιχειρείται η άμεση σύνδεση της παρουσίας τους στη χώρα με τη δημιουργία σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων. Γι' άλλη μία φορά, οι μετανάστες εμφανίζονται και προσλαμβάνονται ως σοβαρή απειλή για την ελληνική κοινωνία. Ας παρακολουθήσουμε τη σώρευση των κοινωνικών παραμέτρων, που κατέληξαν στην εκ νέου συγκρότηση ενός φαινομένου που φέρει τα ιδιαίτερα και κρίσιμα χαρακτηριστικά ενός ηθικού πανικού.

1. Η διαμόρφωση της προβληματικής κατάστασης

Ήδη από το 2006, και με αυξανόμενους ρυθμούς μέχρι το 2008, καταγράφεται σημαντική αύξηση στον αριθμό των ατόμων που επιχειρούν να εισέλθουν παράνομα στη χώρα, με προέλευση ιδίως από το Ιράν, Ιράκ, Πακιστάν και Αφγανιστάν, αλλά και από την Αφρική, ιδίως τη Σομαλία, Σουδάν και Νιγηρία. Σύμφωνα με τα καταχωρημένα στατιστικά στοιχεία για τον αριθμό των συλληφθέντων, η εικόνα είναι η ακόλουθη

Πίνακας 6:
Συλληφθέντες για παράνομη είσοδο και παραμονή
(Αστυνομία- Λιμενικό)

Ετος	Συλλήψεις
2005	66.351
2006	95.239
2007	112.364
2008	146.337

Πηγή: Υπουργείο Δημόσιας Τάξης

Ο αυξανόμενος αριθμός των αιτήσεων για τη χορήγηση προφυγικού καθεστώτος είναι επίσης χαρακτηριστικός για την

κλιμάκωση ενός νέου προσφυγικού και μεταναστευτικού ρεύματος από το 2006, ως εξής:

Πίνακας 7:
αριθμός αιτήσεων προσφυγικού καθεστώτος

Ετος	Αιτήσεις
2005	9.050
2006	12.267
2007	25.113
2008	19.884

Ταυτόχρονα, αυξάνει ο αριθμός όσων από τους συλληφθέντες παραμένουν τελικά στη χώρα αντικανονικά,³⁵ χωρίς να γίνει δυνατή η απέλαση ή επαναπροώθηση τους. Το πρόβλημα διογκώνεται περαιτέρω, καθώς από τη μία πλευρά, η Ελλάδα φέρει την ευθύνη της πρώτης χώρας εισόδου στην Ε. Ένωση, σύμφωνα με τον Κανονισμό «Δουβλίνο II» (2003), και από την άλλη δεν τηρείται η (ούτως ή άλλως ασαφής) συμφωνία επανεισοχής με την Τουρκία, η οποία αποτελεί και την κύρια πύλη παράνομης εισόδου τα τελευταία χρόνια.³⁶

Με τον τρόπο αυτό, παρατηρούνται συγκεντρώσεις νεοφερμένων αντικανονικών μεταναστών, χωρίς δίκτυα υποδοχής, εργασία και στέγη, με υψηλή θεατότητα σε δημόσιους χώρους του κέντρου κυρίως της πρωτεύουσας, όπου ήδη η παρουσία των παλαιότερων μεταναστών ήταν έντονη και εμφανής (περιοχή Ομόνοιας, Ιστορικό Κέντρο, Άγιος Παντελεήμονας, Πλατεία

35. Ενδεικτικά, ενώ από τους περίπου 66000 συλληφθέντες το 2005, παρέμειναν αντικανονικά στη χώρα περίπου 5000 άτομα, το 2006 υπολογίζεται ότι παρέμειναν άνω των 20000 (σε σύνολο περίπου 90000 συλληφθέντων)

36. Βλ. συγκεντρωτικά στοιχεία στα Νέα, 13-8-2009, «καλοκαίρι των λαθρομεταναστών», και Κ. Ελευθεροτυπία, 15/16-8-2009, «Πάρε 1000 ευρώ και φύγε».

Αττικής κ.ά).³⁷ Αποτελεί άλλωστε διαχρονική παρατήρηση, ότι οι μετανάστες έχουν εν γένει υψηλή θεατότητα, όχι μόνο λόγω χρώματος και εμφάνισης, αλλά και εξαιτίας του συγχρωτισμού τους σε δημόσιους υπαίθριους χώρους, όπου η παραμονή τους είναι εκ των πραγμάτων έντονη.³⁸ Ειδικά για το ιστορικό εμπορικό κέντρο, η επιβάρυνση υπήρξε καταλυτική, καθώς ήδη από το 2004, ενόψει της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων, πολλά περιθωριακά στοιχεία είχαν μετακινηθεί σ' αυτή την περιοχή λόγω των αστυνομικών επιχειρήσεων «εκκαθάρισης» άλλων κεντρικών σημείων της πρωτεύουσας. Η εγκατάσταση υποδομής του ΟΚΑΝΑ και Κέντρου Αστέγων στην περιοχή την ίδια περίοδο (2005), συντέλεσε επίσης στην περαιτέρω συγκέντρωση περιθωριακών, κυρίως τοξικοεξαρτημένων, και τη διαμόρφωση δικτύων «μαύρης αγοράς» ναρκωτικών, κλοπιμαίων, πορνείας κλπ, με αποτέλεσμα την μεγαλύτερη υποβάθμιση του δημόσιου χώρου- και όχι μόνο- της περιοχής και την περαιτέρω πολυδιάσπαση του αστικού και κοινωνικού ιστού.³⁹ Η άφιξη και παρα-

37. Σημειώνουμε ότι στην Αθήνα έχει συγκεντρωθεί περισσότερο από το 25% του συνόλου των αλλοδαπών στη χώρα, ενώ μετανάστες αποτελούν το ένα τέταρτο του πληθυσμού του Δήμου Αθηναίων, μάλιστα με υπερσυγκέντρωση σε ορισμένες περιοχές, βλ. άρθρο Μ. Δρεττάκη, «Μετανάστες το ένα τέταρτο του πληθυσμού στο Δήμο Αθηναίων», *Ελευθεροτυπία*, 6-11-2008.

38. Στην ερώτηση «γιατί μαζεύονται άσκοπα στο δρόμο;», στη συνοικία του Νέου Κόσμου, ένας Σύρος μετανάστης απαντάει χαρακτηριστικά: «Οποιος ψάχνει για δουλιά ρωτάει τους άλλους και τον βοηθάνε. Δεν μπορούν να πληρώσουν πέντε ευρώ τον καφέ στην ελληνική καφετέρια», Γ.Δάμα, «Φάκελος Μετανάστες», *Ελευθεροτυπία*, 14-6-2008. Πρβλ τον «Σταθμό του Μονάχου», που σύχναζαν οι έλληνες μετανάστες, και έγινε διάσημο τραγούδι σε στίχους και μουσική του Άκη Πάνου και ερμηνεία του Στράτου Διονυσίου.

39. Πρβλ τα ακόλουθα, αντιπροσωπευτικά των απόψεων των περιοίκων: «Στην πλατεία Θεάτρου μέχρι το 2004 ζούσαμε μαζί με τους μετανάστες και τα μπαρ σε μία ατμόσφαιρα καβαφική. Μετά την Ολυμπιάδα άρχισε ο θάνατος του ιστορικού κέντρου... Στους βασικούς ρόλους κλεφτρόνια, βαποράκια, πόρνες εισαγωγής και κομπάρσοι, οι παρακρατικοί», *Ελευθεροτυπία*, 14-5-2009, υπό τον υπότιτλο «Οργή των κατοίκων για την απραξία δήμου-πολιτείας». Επίσης, στην Καθημερινή, 3-5-2009, υπό τον υπότιτλο «Ένας θαμώνας θυμάται...»: «Κατά την διάρκεια των Αγώνων, φάνηκαν τα πρώτα δείγματα

μονή των μεταναστών επέτεινε κατά συνέπεια την ανασφάλεια και τη δυσφορία των κατοίκων και των διακινούμενων πολιτών, δημιουργώντας κλίμα κοινωνικής έντασης και ανησυχίας. Επιπροσθέτως, η οριστική εξάχνωση κάθε κοινωνικής ευφορίας για τους Ολυμπιακούς Αγώνες, και η ήδη διαφαινόμενη οικονομική ύφεση επιβάρυνε τη συλλογική δυσφορία και τα περιθώρια ανοχών του πληθυσμού, ή κάποιων περισσότερο ευάλωτων κοινωνικών στρωμάτων, που ήδη εμφορούνταν από ξενοφοβικές στάσεις και αντιλήψεις.⁴⁰ Η συλλογική κοινωνική- ψυχολογική υποδομή για μία υπέρμετρα εχθρική αντίδραση προς το γεγονός και κυρίως την εικόνα συγκεντρωμένου αριθμού μεταναστών άστεγων, εξαθλιωμένων, περιφερόμενων και «ιδιαιτέρων» κατά την εμφάνιση και τις συνήθειες, λόγω της προέλευσης και της θρησκείας τους, ήταν απολύτως πρόσφορη⁴¹ Το σκηνικό για την κλιμάκωση της έντονης κοινωνικής αντίδρασης είχε στηθεί. Έλειπε ακόμη κάποιος συγκεκριμένος σπινθήρας. Αυτό συνέβη στο τέλος Αυγούστου 2008, όταν συγκρούστηκαν βίαια στην οδό Μενάνδρου, στην περιοχή του Ψυρρή, ομάδες Σουδανών και Σομαλών μεταναστών, χρησιμοποιώντας μαχαίρια, ακόμη και τσεκούρια, χωρίς όμως να υπάρξει κάποιος θάνατος τραυματισμός. Ουδέποτε έγινε γνωστή η αιτία ή η αφορμή:

της αλλαγής που ερχόταν στην περιοχή... Οι Αφρικανές πόρνες είχαν ήδη εμφανιστεί στη γωνία, κάτω από τη Βαρβάκειο... Χρήστες πουλάγανε τη μεθαδόνη σε άλλους χρήστες, ενώ άνθρωποι κάθε εθνικότητας και χρώματος πουλάγανε κάθε είδους ουσία στους χρήστες. Στήθηκε ένα παζάρι- φαύλος κύκλος ανάμεσα σε καταδικασμένους, εθισμένους, επιτήδειους, απελπισμένους, πολλές φορές επικίνδυνους»

40. Βλ. παρουσίαση ευρημάτων έρευνας του ΕΚΚΕ, «Πως φτάσαμε στις πολιτικές ρατσισμού», Ελευθεροτυπία, 17-6-2009

41. Κατά το παρελθόν, ανάλογες καταστάσεις, όπως π.χ. η πολύμηνη παραμονή άστεγων Κούρδων προσφύγων στην Πλατεία Κουμουνδούρου, ή Αφγανών στο Πεδίο του Αρεως, είχαν βεβαίως προκαλέσει σχόλια και δυσφορία, σε βαθμό όμως περιορισμένο και κυρίως σε τοπικό επίπεδο περιοίκων. Το ίδιο άλλωστε συνέβη και για τον καταυλισμό στο λιμάνι της Πάτρας το πρώτο διάστημα της δημιουργίας του. Πρβλ. Β. Λαδάς (2008) «Μουσαφεράτ», Futura, Αθήνα.

αν συνέβη, όπως γράφτηκε, λόγω εθνοτικών αντιθέσεων για τα γεγονότα στο Νταρφούρ, λόγω προηγούμενης παρεξήγησης για κάποια γυναίκα, ή για τον εδαφικό έλεγχο της διακίνησης ναρκωτικών. Το γεγονός εντυπωσίασε και έλαβε μεγάλη δημοσιότητα, κυρίως λόγω του αριθμού των εμπλεκομένων και του χώρου που συνέβη, αλλά και της χρήσης όπλων τέτοιου είδους, που παρέπεμπε σε «βαρβαρότητα». Η φυλετική- πολιτισμική διάσταση του ηθικού πανικού εμφανίζεται πάλι με μεγαλύτερη ένταση και υπό άλλους - δυσμενέστερους- όρους στο κοινωνικό προσκήνιο. Γράφει χαρακτηριστικά ένας έγκυρος συγγραφέας και δοκιμιογράφος:⁴²

«Οι έγχρωμοι διαφέρουν πολύ από τους Αλβανούς. Οι βόρειοι γείτονες μας, όταν ξεκίνησαν την κατεβασιά τους, δεν έκαναν και λίγα... Όταν όμως η μαφία τους αποσύρθηκε και έμειναν οι κτίστες, οι σοβατζήδες και οι πετροπελεκητές, καταλάβαμε ότι ήρθαν για να μείνουν, να γίνουν πολίτες με υποχρεώσεις και κάποια δικαιώματα. Εμαθαν τη γλώσσα, πολλοί έδειξαν χαρακτήρα και ήδη ξεχάσαμε σχεδόν ότι είναι ξένοι... Αντε τώρα να μιλήσεις με τις ασιατο-αφρικανικές μειονότητες. Όχι πως πείραξαν κανένα οι μαύροι, αλλά το μαύρο στοιχείο είναι άλλο πράγμα. Και το ασιατικό βέβαια και ό,τι δεν μπορεί να ενσωματωθεί».

Στο πνεύμα αυτό, από τον Σεπτέμβριο του 2008, το ζήτημα του νέου κύματος παράνομης μετανάστευσης, η εθνοτική σύνθεση των μεταναστών, οι συνθήκες διαβίωσης τους και η εν γένει δραστηριότητα τους, άρχισε να λαμβάνει ευρεία δημοσιότητα και διαστάσεις σοβαρού κοινωνικού προβλήματος, με μεγαλύτερη έμφαση στην ανασφάλεια των πολιτών και την απειλή κατά της δημόσιας υγείας. Τον ίδιο μήνα, έκθεση πραγματογνωμοσύνης της Νομαρχίας Αθηνών καταγράφει 140 κτίρια στο κέντρο της Αθήνας, όπου διέμεναν πολυπληθείς ομάδες μεταναστών σε άθλιες συνθήκες διαβίωσης και υγιεινής, χωρίς η κατάσταση να μεταβληθεί αρκετούς μήνες αργότερα, όπως

42. Κ. Παπαγιώργης, «Εισαγωγή υποκόσμου», LIFO, 11-17/9/2008

δεύτερη έκθεση επισημαίνει.⁴³ Η έκθεση αναφέρεται σε αδιαφορία όσων ιδιοκτητών στάθηκε δυνατόν να εντοπιστούν, ενώ η δημοσιογραφική έρευνα επανειλημμένα κάνει μνεία για οργανωμένα δίκτυα εκμετάλλευσης της ανάγκης των μεταναστών για φτηνή στέγη υπό οποιεσδήποτε, υποβαθμισμένες μέχρις αθλιότητας, συνθήκες.⁴⁴

Η «μηχανή» της κοινωνικής ανησυχίας και αντίδρασης είχε αρχίσει την κίνηση της με τον γνωστό σπειροειδή τρόπο. Μερικοί όμως ακόμη κρίσιμοι «σπινθήρες» ήταν αναγκαίοι στη διαλεκτική της δημιουργίας ενός νέου ηθικού πανικού για την παρουσία των μεταναστών στη χώρα.

2. Η πυροδότηση και διάχυση της κοινωνικής αντίδρασης

Όπως αναφέραμε, ένα από τα σημεία μαζικής συγκέντρωσης νεοφερμένων άστεγων μεταναστών, κυρίως από το Αφγανιστάν, υπήρξε η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, στο κέντρο της Αθήνας, περιοχή υποβαθμισμένη, με έντονη ήδη την παρουσία παλαιότερων μεταναστών. Η παράταση της παρουσίας των Αφγανών στο δημόσιο χώρο προκάλεσε δυσφορία, που κατέληξε στην πρώτη-οργανωμένη από ακροδεξιά στοιχεία-διαμαρτυρία και πράξεις αυτοδικίας ελλήνων κατοίκων κατά μεταναστών, τον Νοέμβριο 2008. Η έμφαση της διαμαρτυρίας δεν βρισκόταν τόσο στη μικρο-εγκληματικότητα επιβίωσης εκ μέρους των μεταναστών, που φυσικά επίσης τονίζονταν υπέρμετρα, όσο στην απειλή κατά της υγείας, αλλά και γενικότερα σε μία αφηρημένη νέα «μουσουλμανική απειλή». Δημοσιεύματα εφημερίδων με μεγάλη κυκλοφορία αναφέρονται πλέον σε κιν-

43. «Από το κακό στο χειρότερο βαίνει η κατάσταση, σύμφωνα με αυτοψίες που πραγματοποίησε η Νομαρχία Αθηνών τον περασμένο Ιούνιο στο ιστορικό κέντρο. Σε σύγκριση με τις αυτοψίες που είχε κάνει ένα χρόνο πριν-Τον Σεπτέμβριο του 2008- υπερτερεί το...χειρίστο...», Ελευθεροτυπία, 10-8-2009, υπό τον τίτλο «Σπρώχνουν...παρακάτω το πρόβλημα».

44. Βλ. ενδεικτικά «...127 νομά σ' ένα δωμά», και «Ο χάρτης της αθλιότητας», Ποντίκι, 27-11-2008

δύνους «Βοσνιοποίησης της Ελλάδας». Σύμφωνα με το «Πρώτο Θέμα», στο κέντρο της Αθήνας (ιδιαίτερα τον Άγιο Παντελεήμονα και τους δρόμους γύρω από την Πλατεία Ομονοίας) «έχει δημιουργηθεί μια Muslim-city, οι κάτοικοι της οποίας ουδεμία διάθεση δείχνουν να ενσωματωθούν με τον υπόλοιπο πληθυσμό»⁴⁵. Στο ίδιο αφιέρωμα της εφημερίδας, καθηγητής παν/μίου και παλαιότερα στέλεχος και βουλευτής του σοσιαλιστικού κόμματος, αναφέρει ότι χιλιάδες μουσουλμάνοι λαθρομετανάστες μεταφέρονται στην Ελλάδα με τη συνδρομή του επίσημου Τουρκικού κράτους, οι οποίοι λόγω ισχυρών πολιτισμικών και θρησκευτικών ιδιαιτεροτήτων είναι αδύνατον να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία. Και, σε ρόλο Κασσάνδρας, προειδοποιεί: «σύντομα θα είναι πολύ αργά για να αντιστραφεί η παράδοση της Αθήνας και της χώρας στην ανομία, στο έγκλημα και σε βίαιες φυλετικές συγκρούσεις που θα υπονομεύσουν την όλη υπόσταση και κοινωνική της συνοχή»⁴⁶. Η άτυπη κοινωνική αντίδραση στη συγκεκριμένη περιοχή, συμβολοποιήθηκε στην παιδική χαρά της πλατείας, η οποία κλειδώθηκε αυθαίρετα από κατοίκους, για να μην πηγαίνουν «μετανάστες που ουρούν» και «οι μαντιλοφορούσες με αφγανάκια», που μπορούν να έχουν αρρώστιες και να «κινδυνεύουν τα δικά μας παιδιά». Ακόμη και παλαιότεροι -ενσωματωμένοι- μετανάστες εκδηλώνουν την έντονη δυσφορία τους για την παρουσία των νεοφερμένων⁴⁷, επιβεβαιώνοντας τη διαχρονική και δια-τοπική διαπίστωση ότι

45. Πρώτο Θέμα, 14-12-2008, υπό τον τίτλο «Βοσνιοποίηση της Ελλάδας. Σε λίγα χρόνια θα είμαστε μειονότητα στη χώρα μας»

46. Άρθρο Θ. Κατοανέβα, υπό τον τίτλο «μαζική εισβολή», «Πρώτο Θέμα», 14-12-2008

47. Πρβλ τα εξής, από ρεπορτάζ στον Άγιο Παντελεήμονα: «Μια Αλβανίδα, κάποιοι Πολωνοί που εργάζονται στα καταστήματα της πλατείας εκφράζουν πλέον τις ίδιες αντιλήψεις: «Εμείς ήρθαμε πριν από 15 χρόνια. Αγοράσαμε σπίτια, καταστήματα. Τα παιδιά μας φοιτούν σε ελληνικά σχολεία. Θέλουμε να φύγουν οι ξένοι αυτοί γιατί μας κάνουν ζημιά...»... «Εγώ δεν είμαι ρατσίστρια. Είμαι ξένη. Αλλά το κακό παράγινε», προσθέτει μια Αλβανίδα», Ελευθεροτυπία, 27-5-2009, υπό τον τίτλο «Τρόμου και Ρατσισμού γωνία»

τα όρια της έννοιας του «απειλητικού-ξένου» μεταβάλλονται και αυτά μέσα στο χρόνο, ορίζοντας νέες διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των νεοφερμένων «ύποπτων- επικίνδυνων» μεταναστών και των «παλιών καλών» μεταναστών (Green, 2004, σ. 54 επ). Οι πρώτοι μήνες του 2009 κυφορούσαν τις επερχόμενες εξελίξεις, καθώς γενικευόταν η πεποίθηση ότι η πολιτεία αδυνατεί να διαχειριστεί το φαινόμενο, η ανασφάλεια πολλαπλασιάζόταν, και οι διαθέσεις για αυτοδικία ενισχούνταν.⁴⁸

Τα ΜΜΕ, παρά την φραστική καταδίκη ρατσιστικών εκδηλώσεων κυρίως από τον «προοδευτικό» Τύπο, κάλυπταν εκτενώς τα γεγονότα και τόνιζαν το μέγεθος του προβλήματος, που εμφανίζεται πλέον ως πρωτοφανές. Οι μετρήσεις της κοινής γνώμης καταγράφουν μία «συντηρητική στροφή» του πληθυσμού που συνδέεται με την οικονομική και εργασιακή ανασφάλεια, την εγκληματοφοβία και την ανεπιθύμητη παρουσία των μεταναστών.⁴⁹ Ο Μάιος του ίδιου έτους υπήρξε τελικά ο καταλυτικός μήνας της εκδήλωσης διαδοχικών περιστατικών που συγκέντρωσαν μεγάλη δημοσιότητα, συνθηκών αναγκαιών για την κλιμάκωση του φαινομένου και τη δημιουργία ενός πλήρους ηθικού πανικού.

Συγκεκριμένα, στις 9-5-2009, ομάδες ακροδεξιών, με την παρουσία και ανοχή της αστυνομίας, πραγματοποίησαν επίθεση

48. Είχαν εντωμεταξύ μεσολαβήσει και τα γεγονότα του Δεκεμβρίου 2008, με μαζικές διαδηλώσεις κυρίως φοιτητών και μαθητών, και πολυήμερα βίαια επεισόδια στο κέντρο και σε όλη την Αθήνα, μετά τη δολοφονία μαθητή από αστυνομικό στα Εξάρχεια. Για πολλούς - και πολλά ΜΜΕ- αυτά τα σοβαρά γεγονότα απέδειξαν την αδυναμία της πολιτείας για την προστασία της δημόσιας τάξης και της περιουσίας των πολιτών, και κατέστησαν την Αθήνα «ανοχύρωτη πόλη». Στα μάτια τους, η απειλή των «αναρχικών» συμπλήρωνε την απειλή των μεταναστών, καθώς μάλιστα ο λεγόμενος «αντιεξουσιαστικός χώρος» πρωτοστάτησε όλο αυτό το διάστημα στην αντιρατσιστική ρητορική και δραστηριότητα, συνδράμοντας επίσης τους μετανάστες στο Εφετείο και τον Άγιο Παντελεήμονα.

49. Βλ. τον σχολιασμό των ερευνητικών ευρημάτων από Γ.Μαυρή της εταιρείας δημοσκοπήσεων Public Issue, και Κ. Παναγόπουλο της εταιρείας Alco, Αυγή, 25-3-2009.

σε μετανάστες που είχαν βρει καταφύγιο στο εγκαταλειμμένο κτίριο του παλαιού Εφετείου στην Ομόνοια, στην οδό Σωκράτους. Οι ένοικοι μετανάστες οχυρώθηκαν και αμύνθηκαν, με την συνεπικουρία κάποιων «αντιεξουσιαστών».⁵⁰ Αξίζει όμως στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι στο συγκεκριμένο κτίριο έβρισκαν καταφύγιο κατά καιρούς από το 2001 που εγκαταλείφθηκε, διάφορα περιθωριακά στοιχεία- τοξικοεξαρτημένοι και μικροκλέφτες, κάποιιοι αλκοολικοί και άστεγοι- χωρίς μέχρι τότε το ζήτημα να λάβει διαστάσεις ή να τύχει ιδιαίτερης δημοσιότητας. Από το 2006, άστεγοι μετανάστες εγκαθίστανται εκεί μαζικά, ακόμη και οικογένειες με μικρά παιδιά, οι οποίες όμως αποχώρησαν μετά τις πρώτες οχλήσεις. Ο αριθμός τους, όταν συνέβησαν τα επεισόδια, υπολογίζεται σε 600 άτομα, κυρίως Αραβες και ορισμένους Έλληνες χρήστες ουσιών.⁵¹ Αμέσως μετά το συγκεκριμένο συμβάν, αλλά και στη συνέχεια, οι συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών και γενικότερα το ζήτημα της μαζικής παρουσίας τους στο κέντρο, οι κίνδυνοι για τη δημόσια υγεία, η αυξανόμενη δυσφορία και ανησυχία των πολιτών, η ελλιπής αστυνόμευση και το ενδεχόμενο νέων βίαιων συγκρούσεων, αποτελούν βασική θεματολογία για τον έντυπο και ηλεκτρονικό Τύπο⁵², και κατ' επέκταση θέμα συζήτησης σε όλη την ελληνική επικράτεια.

Λίγες ημέρες αργότερα, την 22-5-2009, και ενώ στα «θερμά σημεία» περιοχών του κέντρου η αστυνομική παρουσία και οι

50. Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος που μεταφέρουν στο ρεπορτάζ το κλίμα και τις διαθέσεις μετά τα επεισόδια, δύο διαφορετικής τοποθέτησης εφημερίδες. Στα Νέα, 12-5-2009, καταγράφονται τα λόγια ενός 21χρονου Αλγερινού ως εξής: «Φοβόμαστε όμως ότι θα ξανάρθουν. Φοβόμαστε πολύ». Στον Ελεύθερο Τύπο, 12-5-2009, οι μετανάστες φέρονται να λένε για τους ειςβολείς: «Αν θέλουν, ας έρθουν πάλι. Είναι ευπρόσδεκτοι»

51. Βλ. Ελευθεροτυπία, 29-4-2009, «Ανθρωποι και σκουπίδια μαζί...».

52. Βλ. ενδεικτικά: «Από την Κακαβιά στους άθλιους του Εφετείου», Καθημερινή, 10-5-2009, «Αποθήκη ανθρώπων το παλιό Εφετείο», Τα Νέα, 12-5-2009, «Οι άθλιοι της διπλανής πόρτας», Ελεύθερος Τύπος, 12-5-2009, «Οδός εξάρτησης και απελπισίας γωνία», Ελευθεροτυπία, 13-5-2009.

αντίστοιχοι έλεγχοι των μεταναστών είχαν αισθητά ενταθεί, τη θρυαλλίδα της κλιμακούμενης έντασης πυροδότησε ένα ακόμη περιστατικό στην οδό Αχαρνών, στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα. Συγκεκριμένα, σε αστυνομικό έλεγχο τριών Σύρων μεταναστών, ένας αστυνομικός έσκισε ένα αυτοσχέδιο κοράνι που έφερε ένας από αυτούς. Το συμβάν προκάλεσε την άμεση οργισμένη αντίδραση μουσουλμάνων - και όχι μόνο μεταναστών που οργάνωσαν επί δύο ημέρες διαδηλώσεις, που κατέληξαν σε επεισόδια με την αστυνομία, φθορές περιουσίας, συλλήψεις και τραυματισμούς.⁵³ Οι επίσημοι χειρισμοί μετά τα επεισόδια, αλλά και ο σχετικός σχολιασμός κινήθηκαν σε χαμηλούς τόνους, καταδικάζοντας την ενέργεια του αστυνομικού, με προφανή σκοπό την εκτόνωση της έντασης. Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει ότι η φραστική καταδίκη της πράξης του αστυνομικού (που δεν έγινε ποτέ γνωστό αν υπέστη κάποια κύρωση), συνδυάζεται με την έμφαση των σχολίων στη λανθάνουσα «επικίνδυνη ιδιαιτερότητα» των μουσουλμάνων, που είναι ικανοί να αντιδράσουν απρόβλεπτα και μάλλον «για τα δικά μας μέτρα» παράλογα. Η θέση του Διευθυντή μεγάλης έγκυρης εφημερίδας στο κύριο άρθρο της, είναι ενδεικτική και χαρακτηριστική:

«Ελπίζω πραγματικά πως δεν «ανάψαμε» μόνοι μας μια μεγάλη φωτιά με την υπόθεση του «σκισίματος» του Κορανίου από κάποιον αστυνομικό... Κάποια στιγμή πρέπει να συζητή-

53. Βλ. Καθημερινή, 24-5-2009, υπό τον τίτλο «Η πρώτη ανοιχτή σύγκρουση ΕΛ.ΑΣ- μεταναστών». Ταυτόχρονα, και στο λιμάνι της Πάτρας, όπου είχε επί χρόνια στηθεί πρόχειρος καταυλισμός προσφύγων, κυρίως από το Αφγανιστάν και το Πακιστάν, με την πρόθεση να διαφύγουν παράνομα στην Ιταλία, η κατάσταση είχε γίνει εκρηκτική. Σοβαρά επεισόδια έλαβαν χώρα μετά τον σοβαρό τραυματισμό ενός νεαρού Αφγανού από νταλικά, ο οδηγός της οποίας διέφυγε. Ιδού η περιγραφή, υπό τον τίτλο «Εκρηξη στη «μικρή Καμπούλ» της Πάτρας»: «Εφτασαν δυνάμεις των ΜΑΤ και ξεκίνησαν επεισόδια, με πετροπόλεμο και δακρυγόνα. Στα επεισόδια συμμετείχαν και «αγανακτισμένοι» πολίτες, οι οποίοι προπηλάκισαν και χτύπησαν πρόσφυγες. Εκτοτε, τα πνεύματα είναι οξυμένα, ενώ το παιδί χαροπαλεύει στην Εντατική, με διαλυμένο θώρακα και χτυπημένα πνευμόνια», Το Βήμα, 8-3-2009

σουμε ανοιχτά τι ανεχόμαστε και τι όχι ως κοινωνία, που είναι τα όρια μας και πώς θα πορευθούμε στους δύσκολους καιρούς που έρχονται όταν η επιδείνωση της ανεργίας θα φουντώσει τις σπιθές του εξτρεμισμού, δεξιά και αριστερά. Είναι άλλωστε εξόχως ανησυχητικό πως στα γκέτο της Αθήνας κυκλοφορούν πάρα πολλά όπλα που μέχρι τώρα χρησιμοποιούνταν είτε για κοινά εγκλήματα είτε για ξεκαθαρίσματα λογαριασμών. Ας ελπίσουμε πως δεν θα βρεθούν στα χέρια κάποιου «τρελού» ή φανατικού που προσβλήθηκε καιρία από την πράξη ενός αστυνομικού, που προφανώς δεν ήξερε τι ακριβώς ξεκινούσε ένα βράδυ στον Αγίο Παντελεήμονα».⁵⁴

Σε μία παράγραφο, η πλήρης στερεοτυπική εικόνα: ασήμαντο και ανόητο περιστατικό, δύσκολοι καιροί, ισλαμικός φανατισμός, δυνάμει επικίνδυνοι φονταμενταλιστές, γκέτο με διαθεσιμότητα όπλων και ανομία, ανάγκη αντιμετώπισης της απειλής.

Το μήνυμα όμως, ανεξάρτητα από τις προθέσεις του σχολιαστή, είχε ήδη ληφθεί με συγκεκριμένο τρόπο στην κοινωνική βάση, ή σε κάποιο μέρος της. Ακριβώς εκείνες τις ημέρες, «αγανακτισμένοι πολίτες» επιβάλλουν τις απόψεις και τους κανόνες τους στην περιοχή. Η δημοσιογραφική περιγραφή είναι γλαφυρή και σαφής:

«Ούτε ένας μετανάστης δεν φαίνεται στην πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα Αχαρνών και τους γύρω δρόμους. Η παιδική χαρά κλειδωμένη... Ομάδες αστυνομικών έχουν στήσει μπλόκα και ελέγχουν διερχόμενα αυτοκίνητα με μετανάστες. Οι προ-

54. Α. Παπαχελάς, υπό τον τίτλο «Στον Αγ. Παντελεήμονα», Καθημερινή, 24-5-2009. Πρβλ. επίσης τον σχολιασμό του έγκυρου αναλυτή Α. Καρακούση, υπό τον τίτλο, «Το Κοράνι και εμείς», Βήμα, 23-5-2009: «Ένας ανόητος αστυνομικός, που δεν έχει αίσθηση των διεθνών συνθηκών, ούτε των συνεπειών που μπορεί να έχουν οι πράξεις του, προσβάλλει τα απόλυτο σύμβολο μιας θρησκευτικής κοινότητας η οποία εδώ και καιρό βρίσκεται σε διαρκή διέγερση... Με άλλα λόγια, στη χώρα μας υπάρχει κρίσιμη εύφλεκτη ύλη, ικανή να αρπάξει φωτιά ανά πάσα στιγμή... Αλλιώς κινδυνεύει όντως η Αθήνα να μετατραπεί σε Βαγδάτη ή Καμπούλ»

γραμματισμένες εκδηλώσεις όπως παράσταση Καραγκιόζη, κουκλοθέατρου, παρουσιάσεις βιβλίων ακυρώθηκαν. Ελάχιστοι άνθρωποι κυκλοφορούν πεζοί μετά το σούρουπο. Η πλατεία εποπτεύεται από ομάδα πολιτών...»⁵⁵

Η εικόνα παραπέμπει σε μία ιδιότυπη κατάσταση πολιορκίας στο κέντρο της Αθήνας, που επιβλήθηκε χωρίς ουσιαστικά αντιστάσεις από το συντεταγμένο κράτος. Ο Αντιδήμαρχος Αθηναίων αναγνωρίζει ότι:

«Δέχτηκα επίθεση στην πλατεία. Κι ας είχα πέντε γύρω μου... Οι κάτοικοι του Αγ. Παντελεήμονα έχουν ένα δικίο. Αντιμετώπισαν προβλήματα ... Δυστυχώς, επικράτησε η ένταση... Ενώ πριν υπήρχαν δύο ακραίοι, τώρα παρασύρθηκαν και οι καταστηματάρχες. Δεν κατάφερα να συζητήσω, ούρλιαζαν... Στην παιδική χαρά της πλατείας τρεις φορές έβαλαν λουκέτα επειδή έμπαιναν αφγανάκια, τρεις φορές τα βγάλαμε. Πάλι την κλείδωσαν και κυνήγησαν τον φύλακα. Αλλά ο Δήμος, μόνος του, δεν μπορεί να επιλύσει το μεταναστευτικό πρόβλημα της χώρας. Μόνο συσσίτια διανέμει ώστε να μην αναγκαστούν να κλέψουν»⁵⁶

Δηλαδή: πραγματικά προβλήματα, εκμετάλλευση από ακραία στοιχεία, αδυναμία διαχείρισης, μετάθεση ευθυνών, φιλόανθρωπη ρητορική για «δυνάμει» εγκληματίες. Στην ουσία, διατυπώνεται ένας ανούσιος και αμήχανος, αν όχι έμφοβος, πολιτικός λόγος, που φέρνει την ανάλυση μας στην αναγκαία - «υψηλότερου» κοινωνικού επιπέδου- πολιτική παράμετρο του ζητήματος. Πράγματι, οι στενές πολιτικές-κομματικές σκοπιμότητες, ιδίως σε σχέση με τις επικείμενες τότε Ευρωεκλογές τον Ιούνιο 2009, διαδραμάτισαν το δικό τους ρόλο και έχουν τη δική τους αναγκαία θέση για τη συμπλήρωση του διαλεκτικού «παζλ» που συγκροτεί το φαινόμενο του ηθικού πανικού σε μία κοινωνία, όπως η ελληνική στη συγκεκριμένη περίπτωση.

55. Γ. Δάμα, υπό τον τίτλο «Άγιος Παντελεήμονας Αχαρνών. Τρόμου και ρατσισμού γωνία», Ελευθεροτυπία, 27-5-2009

56. Α. Σκιαδάς, Ελευθεροτυπία, 27-5-2009

3. Η πολιτική διάσταση

Όπως είδαμε, η δημιουργία μίας προβληματικής κατάστασης σε διάφορα σημεία του κέντρου και η συνακόλουθη δυσφορία των περιοίκων, ιδίως μετά το πρώτο σοβαρό περιστατικό της σύγκρουσης στην οδό Μενάνδρου και τη δημοσιότητα που έλαβε το συμβάν, παρείχε πλέον εξαιρετικά πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη έντονα ξενοφοβικού λόγου και τη δράση ακραίων στοιχείων στην κατεύθυνση της αυτοδικίας κατά των μεταναστών, μάλιστα και με την υποστήριξη περιοίκων. Τα γεγονότα του Δεκεμβρίου 2008 που αναφέραμε - παρότι φαινομενικά άσχετα με την παρουσία των μεταναστών⁵⁷- και το κλίμα κοινωνικής έντασης και πολιτικής αντιπαράθεσης που επακολούθησε, έθεσε με έμφαση στο κέντρο της πολιτικής ατζέντας και της προσοχής των ΜΜΕ ζητήματα «νόμου και τάξης», αδυναμίας του κράτους να προστατεύσει τις περιουσίες των πολιτών, ανησυχίας και κοινωνικής αναστάτωσης. Σύμφωνα με την κυβέρνηση και ο νέος αρμόδιος για τη Δημόσια Τάξη Αν. Υπουργός Εσωτερικών υιοθετεί σκληρή γλώσσα για την ανάγκη εντονότερης αστυνόμευσης και καταστολής συμπεριφορών που διαταράσσουν την έννομη τάξη. Σ' αυτή την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, η απειλή των μεταναστών, ιδιαίτερα των νεοφερμένων, η ανεπάρκεια του κράτους για τη διαχείριση του προβλήματος, η θεωρούμενη ως ελλιπής αστυνόμευση απέναντι τους, έγινε προνομιακό πεδίο της ξενοφοβικής δεξιόστροφης κριτικής προς την τότε διακυβέρνηση του συντηρητικού κόμματος. Τους πρώτους μήνες του 2009, όπως είδαμε, ήταν εμφανής η όλο και εντονότερη παρουσία, δράση αλλά και επιρροή οργανωμένων ακροδεξιών στοιχείων στους κόλπους των «αγανακτισμένων» πολιτών που διαμαρτύρονταν και προέβαιναν σε πράξεις αυτοδικίας κατά των θεωρούμενων

57. Αν και επισημάνθηκε με έμφαση η - πραγματική ή υποτιθέμενη- συμμετοχή τους σε «πλιάτσικο» καταστημάτων

ως εν γένει «επικίνδυνων» μεταναστών.⁵⁸ Οι επικείμενες εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο οδήγησαν σε πλειοδοσία μεταξύ της κυβέρνησης και της «εκ δεξιών» αντιπολίτευσης ως προς την αποτελεσματική προστασία των πολιτών έναντι της απειλητικής παρουσίας των νεοφερμένων κυρίως μεταναστών. Ο συνήθης αντιρατσιστικός λόγος της «εξ αριστερών» αντιπολίτευσης κομμάτων και φορέων, παρουσιάζεται αμυντικός και αμήχανος, αν όχι αδιέξοδος και ανέξοδος. Μετά τις διαδηλώσεις για το «σκίσιμο του Κορανίου» και τα επεισόδια που έλαβαν χώρα, ο αρμόδιος Υπουργός δηλώνει ότι το μεμονωμένο περιστατικό «δεν δικαιολογεί την πρόκληση επεισοδίων από άτομα αποφασισμένα να διαπράξουν φθορές σε περιουσίες πολιτών και να προκαλέσουν συμπλοκές και τραυματισμούς, διαταράσσοντας σοβαρά την κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης», καλώντας τους μετανάστες που διαβιούν στη χώρα «να σεβαστούν την έννομη τάξη, επισημαίνοντας ότι η πολιτεία δεν θα επιτρέψει τέτοιες ακραίες συμπεριφορές».⁵⁹ Ο Πρόεδρος του ξενοφοβικού ΛΑΟΣ υπήρξε – όπως πάντοτε σε τέτοια ζητήματα – πιο σαφής και ευθύς: «Σεβόμαστε τη θρησκεία τους, σεβόμαστε τα ήθη και τα έθιμα τους, να καταλάβουν όμως ότι ήρθαν απρόσκλητοι σε μια χριστιανική χώρα. Τους καλοδεχτήκαμε και τους συμπεριφερόμαστε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, εάν δεν τους αρέσει, οι πόρτες είναι ανοιχτές».⁶⁰ Η αρνητική και απαξιώτικη εικόνα που δημιουργείται από τις ανωτέρω τοποθετήσεις για τους μετανάστες, είναι προφανής: απρόσκλητοι εισβολείς που επιμένουν να βρίσκονται στη χώρα, με άλλα ήθη, έθιμα και θρησκεία, που επιδεικνύουν ακραίες συμπεριφορές, αλλά και αχαριστία. Δεν είναι τυχαίο ότι τις ίδιες ημέρες της αναταραχής για το «περιστατικό του Κορανίου», δημιουργού-

58. Μετά την «επιτυχία» της «εκκαθάρισης» του Αγίου Παντελεήμονα, ανάλογες «επιτροπές κατοίκων» έκαναν την εμφάνιση τους στην Πλατεία Αττικής, την Πλατεία Βικτωρίας, την Κυψέλη και αλλού.

59. Χ. Μαρκογιαννάκης, Καθημερινή, 24-5-2009

60. Γ. Καρατσαφέρης, στο ίδιο

νται - όπως είδαμε- σοβαρά επεισόδια τύπου «πογκρόμ» εις βάρος των μεταναστών και όσων τους συμπαραστέκονται στην πλατεία και την ευρύτερη περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα.

Το δυσμενές για τη κυβέρνηση εκλογικό αποτέλεσμα των Ευρωεκλογών του Ιουνίου, και η σημαντική άνοδος του εκλογικού ποσοστού του ΛΑΟΣ πανελλαδικά και ιδίως στις «προβληματικές» περιοχές της πρωτεύουσας⁶¹, οδήγησε στη σκλήρυνση των μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου έναντι των μεταναστών. Ολόκληρο το καλοκαίρι, η αστυνομική παρουσία εντάθηκε και πολλαπλασιάστηκαν οι αστυνομικοί έλεγχοι των μεταναστών, που συχνά συνοδεύονταν από σκαιότητα και κατοποίηση. Τα λεγόμενα Κέντρα Φιλοξενίας (δηλαδή κράτησης) των αιτούντων άσυλο ασφυκτιούν από τον υπερπληθυσμό των ατόμων- μεταξύ των οποίων πολλοί ανήλικοι- που κρατούνται εκεί σε άθλιες συνθήκες. Σχεδιάζεται η μετατροπή εγκαταλειμμένων στρατοπέδων σε Κέντρα Υποδοχής (δηλαδή κράτησης) μεταναστών.⁶² Με αστυνομικές επιχειρήσεις, χωρίς τις νόμιμες διαδικασίες, ούτε και την προσφορά εναλλακτικής στέγασης, εκκενώνεται το παλιό Εφετείο Αθηνών και διαλύεται βίαια ο καταυλισμός στο λιμάνι της Πάτρας. Πληθαίνουν οι απελάσεις κυρίως Αφγανών, με πτήσεις τσάρτερ. Με τροπολογία-προσθήκη σε άσχετο νομοσχέδιο θεσπίζεται ότι «ο αλλοδαπός θεωρεί-

61. Βλ. Το Βήμα, 14-6-2009, «Τα προπύργια της συντηρητικής δεξιάς». Είναι χαρακτηριστικό ότι στα 17 εκλογικά τμήματα της περιοχής του Αγίου Παντελεήμονα, το ΛΑΟΣ ξεπέρασε κατά μέσο όρο το 12%, ποσοστό σχεδόν διπλάσιο από αυτό που έλαβε στην επικράτεια. Η δε Χρυσή Αυγή έλαβε ποσοστό κατά μέσο όρο 2,1%, σχεδόν πενταπλάσιο από το πανελλαδικό.

62. Βλ. ενδεικτικά για όψεις της «νέας πολιτικής» κατά των μεταναστών: Το Ποντίκι, 11-6-2009, «Η αδυναμία γίνεται εφιάλτης», Ελευθεροτυπία, 17-6-2009, «Ομάδα ερευνητών του ΕΚΚΕ για τους μετανάστες: Πώς φτάσαμε στις πολιτικές ρατσισμού», Ελευθεροτυπία, 20-7-2009, «Αποχώρησε η Υπάτη Αρμοστεία του ΟΗΕ από τις ειδικές επιτροπές. Εκθετοί διεθνώς για το άσυλο στους πρόσφυγες», Τα Νέα, 30-7-2009, «Αποθήκες ανθρώπων ψυχών», Ελευθεροτυπία, 8-8-2009, «Εψαχναν...παράδεισο αλλά βρέθηκαν κρατούμενοι στην κόλαση», Ελευθεροτυπία, 13-8-2009, «Συνήγορος του Παιδιού: «Φροντίστε τους ανήλικους μετανάστες».

ται επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη ή ασφάλεια ιδίως όταν σε βάρος του ασκηθεί ποινική δίωξη για αδίκημα που τιμωρείται με στερητική της ελευθερίας ποινή τουλάχιστον τριών (3) μηνών», και επομένως επιβάλλεται εις βάρος του διοικητική απέλαση. Πρόκειται δηλαδή για τη μεγάλη πλειοψηφία των πλημμελημάτων, χωρίς καν να έχει κριθεί δικαστικά η ενοχή του κατηγορουμένου μετανάστη. Με τη νέα ρύθμιση, η νόμιμη κράτηση του αλλοδαπού μέχρι την εκτέλεση της απόφασης απέλασης μπορεί πλέον να παραταθεί μέχρι τους δώδεκα μήνες. Επίσης, μετατρέπεται σε κακούργημα κάθε πράξη διευκόλυνσης προς αντικανονικό μετανάστη (είσοδος, έξοδος, μεταφορά, κατάλυμα, απόκρυψη κ.ά), ακόμη και αν ο δράστης ενεργεί χωρίς οικονομικό όφελος⁶³

Η προκήρυξη των εθνικών εκλογών για τις 4-10-2009, και η επικράτηση της σοσιαλιστικής αντιπολίτευσης σ' αυτές, ανέκοψε την εμφατικά κλιμακούμενη δαιμονοποίηση των μεταναστών, καθώς την προεκλογική συζήτηση σχεδόν μονοπόλησαν τα προβλήματα της οικονομίας. Όλα πάντως τα κοινοβουλευτικά κόμματα κατά την προεκλογική περίοδο συναινούσαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ότι ο περιορισμός της παράνομης μετανάστευσης (και γενικότερα το μεταναστευτικό ζήτημα), συνιστά σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα που πρέπει άμεσα να αντιμετωπιστεί. Οι εκδηλώσεις όμως ηθικού πανικού και το ανάλογο κοινωνικό κλίμα φαίνεται ότι προς το παρόν εξασθενούν. Δεν

63. Άρθρο 48 Ν. 3772/10-7-2009 «Μεταρρυθμίσεις στην οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις». Εντονη κριτική για τα αστυνομικά μέτρα αλλά και τις νέες ρυθμίσεις άσκησαν η Υπάτη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες, η Διεθνής Αμνηστία, η Συντονιστική Επιτροπή των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδας, και άλλοι φορείς. Βλ. Ελευθεροτυπία, 18-6-2009, υπό τον τίτλο «Οι απελάσεις δεν είναι πολιτική», Ελευθεροτυπία, 24-6-2009, υπό τον τίτλο «Οργή για τη μηδενική ανοχή στους μετανάστες». Ο ίδιος νόμος καθιστά την απόκρυψη των χαρακτηριστικών του προσώπου («κουκούλες») οιονεί ιδίω-νυμο έγκλημα κακούργηματικού χαρακτήρα εάν τη διατάραξη της κοινής ειρήνης ακολουθήσουν βαιαιοπραγίες (άρθρα 27 και 28).

μπορεί όμως ακόμη να εκτιμηθεί εάν ο νέος ηθικός πανικός που περιγράψαμε έχει ήδη διαγράψει τον κύκλο του, ή εάν βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, και θα συνεχιστεί με το πρώτο άξιο λόγου περιστατικό που θα συμβεί και θα λάβει ευρεία δημοσιότητα.

Σύνοψη

Ο ηθικός πανικός που δημιουργήθηκε από την παρουσία στη χώρα των νεοφερμένων - κυρίως μουσουλμάνων- μεταναστών, έχει κοινά χαρακτηριστικά αλλά και διαφορές από την πρώτη εκδήλωση του φαινομένου λόγω της μαζικής έλευσης Αλβανών κυρίως μεταναστών, τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990. Ας παρακολουθήσουμε την σπειροειδή κοινωνική δι-αντίδραση κατά τη νέα εκδήλωση του φαινομένου.

- όπως και οι Αλβανοί, οι νέοι μετανάστες **«επέβαλαν» την παρουσία τους χωρίς να έχουν κάποιο δικαίωμα προς τούτο, «ηθικό» ή άλλο.** Μάλιστα, αυτή τη φορά εισέρρευσαν σε περίοδο ύφεσης της οικονομίας και έντασης των συνακόλουθων κοινωνικών προβλημάτων.
- η μαζική παρουσία σε δημόσιους χώρους και η υψηλή θεατότητα των μεταναστών δημιούργησε εικόνα «αταξίας» και υποβάθμισης που προκάλεσε δυσφορία στους περιοίκους. Η πολύμηνη και αυξανόμενη σε αριθμούς παραμονή αστέγων, ανέργων, και εξαθλιωμένων ατόμων και οικογενειών σε κάποια σημεία του κέντρου, **επέτεινε τη δυσφορία και δημιούργησε ανησυχία**, όχι τόσο για την (αναπόφευκτη) μικρο-εγκληματικότητα επιβίωσης, αλλά για άλλους κυρίως λόγους.
- αντίθετα από την περίπτωση των Αλβανών, **η ανησυχία επικεντρώθηκε κυρίως στην απειλή για τη δημόσια υγεία και τους κινδύνους μετάδοσης μολυσματικών ασθενειών.** Επίσης, η προέλευση των νέων μεταναστών κυρίως από ισλαμικές χώρες και η είσοδος τους από την Τουρκία, όξυνε τη φαντασιακή απειλή για σχέδια «ισλαμοποίησης» της χώρας,

αλλά και για το ενδεχόμενο δημιουργίας «τρομοκρατικών πυρήνων».

- η φυλετική- πολιτισμική διάσταση της αρνητικής κοινωνικής αντίδρασης κυριαρχεί, καθώς αποτελεί γενικευμένη πεποίθηση ότι **οι μουσουλμάνοι ούτε μπορούν ούτε θέλουν να ενσωματωθούν ομαλά στην ελληνική κοινωνία.**
- **το συγκεκριμένο περιστατικό** της βίαιης σύγκρουσης ομάδων μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας έστρεψε έντονα τα φώτα της δημοσιότητας στην προβληματική κατάσταση της περιοχής, που περιγράφεται με τα μελανότερα χρώματα.
- στη συνέχεια, **διαδοχικά επεισόδια**, είτε σε μεγάλο βαθμό καθοδηγούμενα (όπως αυτά στο παλιό Εφετείο και η συστηματική οργανωμένη παρενόχληση και κακοποίηση μεταναστών στον Αγιο Παντελεήμονα), είτε με χαρακτηριστικά «πρόκλησης» (όπως το σκίσιμο του Κορανίου), καθώς και η μεγάλη και διαρκής δημοσιότητα που επακολούθησε, **συγκρότησαν μία απειλητική εικόνα των μεταναστών**, είτε λόγω της δικής τους παρουσίας και δραστηριότητας, είτε λόγω της εις βάρος τους δράσης (που πάλι όμως υποτίθεται ότι προκαλεί η παρουσία τους).
- **κινητοποιούνται οι μηχανισμοί του επίσημου κοινωνικού ελέγχου**, με την ένταση της αστυνομικής καταστολής, τη βίαιη παρέμβαση για την απομάκρυνση αστέγων μεταναστών από καταφύγια και καταυλισμούς, την υπερπλήρωση των κέντρων κράτησης, την πύκνωση των απελάσεων, την κατασταλτική αυστηροποίηση της νομοθεσίας και του γενικότερου θεσμικού πλαισίου.
- **ανάδραση στη συλλογική κοινωνική συνείδηση**, όπου εμποδώνεται η αντίληψη ότι τουλάχιστον «αυτοί οι μετανάστες» δεν έχουν θέση στη χώρα και μόνη λύση αποτελεί η καταστολή και η υπερ-αστυνόμευση.
- **ανάδειξη και διάχυση του ξενοφοβικού λόγου**, ακόμη και υπό την «φιλόανθρωπη» εκδοχή του. Γενικευμένη και αδιάκριτη ταύτιση των μεταναστών με την απειλή της μετάδοσης

ασθενειών, της υπονόμησης της εθνικής και πολιτισμικής συνοχής και καθαρότητας, του εγκλήματος και της τρομοκρατίας.

V- Ανασκόπηση και Συμπεράσματα

Όσα προηγήθηκαν, επιτρέπουν τη διαπίστωση ότι η συγκρότηση και λειτουργία ενός αρνητικού στερεοτύπου για κάποια κοινωνική ομάδα δεν ταυτίζεται με τη δημιουργία ενός ηθικού πανικού. Η αρνητική στερεοτυπική απεικόνιση και πρόσληψη από το γενικό πληθυσμό για κάποια ομάδα ή συμπεριφορά, αποτελεί μία από τις παραμέτρους, μία συνθηκική αναγκαία στη διαντίδραση των κοινωνικών παραγόντων, αλλά όχι ικανή για την εκδήλωση του φαινομένου, χωρίς να συντρέχουν και άλλες κρίσιμες προϋποθέσεις.

Όπως διαπιστώσαμε, η μαζική και κλιμακούμενη άφιξη και παραμονή αντικανονικών Αλβανών κυρίως μεταναστών στις αρχές της δεκαετίας του '90, προκάλεσε την εχθρότητα του γενικού πληθυσμού και έντονη ανησυχία για την παρουσία τους στη χώρα. Η κοινωνική αντίδραση επικεντρώθηκε κυρίως στη θεωρούμενη ως σοβαρή εγκληματικότητα των νεοφερμένων μεταναστών. Τα ΜΜΕ, έντυπα και ηλεκτρονικά, συνέβαλαν σε σημαντικό βαθμό και με ενεργό τρόπο στη συγκρότηση ενός αρνητικού εγκληματικού στερεοτύπου για τους μετανάστες, το οποίο αντανακλάται στην άμεση κινητοποίηση και επλεκτική δραστηριότητα των μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου έναντι και εις βάρος της μεταναστευτικής κοινότητας.

Με τον τρόπο αυτό, ενεργοποιήθηκε μία σπειροειδούς μορφής κοινωνική διαντίδραση με παραμέτρους την εμφάνιση ενός υπαρκτού προβλήματος, την υπέρμετρη κοινωνική ανησυχία για τις συνέπειες του, τη διόγκωση της απειλής από τις αρνητικές απεικονίσεις στα μέσα, τη συνακόλουθη έντονη κοινωνική αντίδραση και ανάπτυξη επιθετικών μορφών άτυπου κοινωνικού ελέγχου, την ενεργοποίηση των μηχανισμών του επίσημου

κοινωνικού ελέγχου σε κατασταλτική κατεύθυνση, και την ανάδραση στα προηγούμενα στάδια εκδήλωσης του φαινομένου. Αυτή η κοινωνική διαδικασία κατέληξε στην εχθρική γενικευμένη προκατάληψη και την πρόσληψη της παρουσίας των -Αλβανών κυρίως- μεταναστών ως μία σοβαρή κοινωνική απειλή για την ασφάλεια των πολιτών και τη δημόσια τάξη που πρέπει να εξαιρεφθεί. **Πρόκειται δηλαδή για τη δημιουργία ενός ηθικού πανικού, που εκκινεί από ένα υπαρκτό πρόβλημα και καταλήγει στην κατασκευή μίας φαντασιακής σοβαρής και καθολικής κοινωνικής απειλής για την κοινότητα.**

Το ερώτημα που προκύπτει στη συνέχεια είναι εάν το φαινόμενο εγκαταστάθηκε στην ελληνική κοινωνία, προσλαμβάνοντας μόνιμα χαρακτηριστικά, ή εάν η διάρκεια του ως προς την ένταση και την έκταση, υπήρξε παροδική. Η μελέτη της κοινωνικής πραγματικότητας μετά τα πρώτα χρόνια της μαζικής εισροής μεταναστών υποδεικνύει ότι - σε γενικές γραμμές - μετά το πρώτο μισό της δεκαετίας του '90, η αρνητική στερεοτυπική απεικόνιση των μεταναστών στη συλλογική κοινωνική συνείδηση, παρότι διατηρείται, αποβάλλει πολλά από τα στοιχεία που συγκροτούν το φαινόμενο ενός ηθικού πανικού. Ιδίως αποδυναμώνεται η γενική πεποίθηση ότι η παρουσία των μεταναστών στη χώρα προσομοιάζει με κάποια μεγάλη φυσική καταστροφή, οι συνέπειες της οποίας πρέπει με κάθε τρόπο να αποτραπούν ή να περιοριστούν. Γίνεται σταδιακά αποδεκτό από την ελληνική κοινωνία ότι δεν πρόκειται για κάποιο έκτακτο δυσάρεστο κοινωνικό φαινόμενο που σύντομα θα εξαφανιστεί αν αναληφθούν επιθετικές δράσεις για την αντιμετώπιση του. Τα ΜΜΕ, κυρίως ο έντυπος Τύπος, ενίσχυσε αυτή τη (σιωπηρή κυρίως) παραδοχή του μη-αναστρέψιμου γεγονότος της παραμονής μίας πολυπληθούς μεταναστευτικής κοινότητας στη χώρα, μειώνοντας σε γενικές γραμμές τις υπερβολικές απαξιωτικές αναφορές για την απειλητική παρουσία και δραστηριότητα των μεταναστών. Άρχισε επίσης, όλο και περισσότερο και από διάφορες πλευρές, να αναγνωρίζεται η θετική συμβολή των μεταναστών στην

οικονομία, έστω ως φθινή εργατική δύναμη, αλλά και ως καταναλωτές και αποταμιευτές. Στην κατεύθυνση αυτή, συνέβαλε η ανάληψη νομοθετικών πρωτοβουλιών για την ομαλοποίηση του νομικού καθεστώτος των μεταναστών προς το τέλος της δεκαετίας του '90, που είχε θετική ανάδραση στην κοινωνία, ως προς την αποδυνάμωση της κοινωνικής εχθρότητας έναντι της μεταναστευτικής κοινότητας. Η διαδικασία της εκτόνωσης των εκδηλώσεων μόνιμης και έντονης κοινωνικής αντίδρασης προς την παρουσία των μεταναστών, συνεχίστηκε σε όλα τα επίπεδα και κατά το πρώτο τουλάχιστον μισό της δεκαετίας του 2000.

Παρά ταύτα, η στερεοτυπική σύνδεση των Αλβανών κυρίως μεταναστών με το έγκλημα, η απόδοση εν γένει αρνητικών ιδιοτήτων στη συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα, και η κοινωνική καχυποψία ως προς τη δραστηριότητα τους, είχε πλέον εμπεδωθεί στη συλλογική κοινωνική συνείδηση και τις αντίστοιχες αναπαραστάσεις. Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα κοινωνικής ενόχλησης ή και δυσφορίας για την παρουσία και τον συγχρωτισμό μαζί τους, ουδέποτε ουσιαστικά εξέλιπε. Απείχε όμως πολύ από την οξεία μορφή της ηθικής αγανάκτησης, εχθρότητας και διαμαρτυρίας που χαρακτηρίζει ένα ηθικό πανικό.

Η επανεμφάνιση του ηθικού πανικού για την παρουσία των μεταναστών στη χώρα, συνδέεται με την εντονότερη εισροή προσφύγων και μεταναστών κυρίως από ασιατικές-ισλαμικές χώρες, από το 2006 και εντεύθεν. Όπως είδαμε, μία νέα σπειροειδής κοινωνική διαντίδραση ενεργοποιήθηκε, με κατάληξη τη «δαιμονοποίηση» κυρίως των νεοφερμένων μεταναστών, αλλά και την αναζωπύρωση των ξενοφοβικών αισθημάτων γενικότερα. Αυτή τη φορά, η δημιουργία του ηθικού πανικού ακολούθησε διαφορετική πορεία κατά τη συγκρότηση του φαινομένου, και έφερε, σε μεγάλο βαθμό, διαφορετικά χαρακτηριστικά ως προς τις αφορμές και τον στόχο.

Η έντονη κοινωνική δυσφορία και αντίδραση δεν αφορούσε τη θεωρούμενη ως μεγάλη έξαρση της σοβαρής εγκληματικότητας (όπως στην περίπτωση των Αλβανών) αλλά - πέραν

της εκλαμβανόμενης ως εκτεταμένης μικρο-εγκληματικότητας του δρόμου- ιδίως τους κινδύνους για τη μετάδοση μολυσματικών ασθενειών από εξαθλιωμένους, άστεγους, ανεξέλεγκτους ανθρώπους. Ο Τύπος, αυτή τη φορά, ακολούθησε αργοπορημένα και πιο διστακτικά ως προς τη σύνδεση του φαινομένου με το - σοβαρό τουλάχιστον- έγκλημα. Διαδραμάτισε όμως σημαντικό ρόλο στη συνέχεια, για την ανάδειξη και διάχυση της απειλητικής πολιτισμικής διάστασης, λόγω της προέλευσης των προσφύγων και μεταναστών από καθυστερημένες ισλαμικές χώρες, με πολύ διαφορετικές - αν όχι ακατανόητες και παράλογες- συνήθειες, αξίες και κώδικες συμπεριφοράς. Με τον τρόπο αυτό, κάθε μουσουλμάνος πρόσφυγας ή μετανάστης, καθίσταται το απρόσωπο μέλος μίας «ξένης» και επικίνδυνης ομάδας που αποτελεί σοβαρή κοινωνική, υγειονομική, πολιτισμική, και εθνική απειλή. Τέλος, οι πολιτικές σκοπιμότητες υπό τη στενή κομματική έννοια, διαδραμάτισαν αυτή τη φορά πιο ενεργό και σημαντικό ρόλο στη διαλεκτική των κοινωνικών παραγόντων για τη δημιουργία του φαινομένου. Καταρχήν, οργανωμένες ομάδες ακραίων στοιχείων πρωτοστάτησαν συστηματικά σε σοβαρά περιστατικά αυτοδικίας κατά μεταναστών σε διάφορες περιπτώσεις, και επεδίωξαν την ανάδειξη της ανησυχίας και ανασφάλειας των πολιτών σε μείζον ζήτημα της πολιτικής ατζέντας. Στη συνέχεια, η συγκυρία των σοβαρών επεισοδίων και της κοινωνικής αναταραχής του Δεκεμβρίου 2008, καθώς και οι επερχόμενες εκλογικές αναμετρήσεις, ενίσχυσαν τις τιμωρητικές στάσεις και αντιλήψεις, επίσημες και ανεπίσημες. Αυτές οι πολιτικές διαδικασίες και επιλογές οδήγησαν στη σκλήρυνση της δραστηριότητας των κατασταλτικών μηχανισμών και την αυστηροποίηση του θεσμικού πλαισίου, στην κατεύθυνση της πειθαρχοποίησης του κοινωνικού σώματος και της περιχάρωσης των ηθικών ορίων της κοινωνίας, υπό το αίτημα της επιβολής «νόμου και τάξης», με αιχμή τόσο την παρουσία των «ανεπιθύμητων επικίνδυνων λαθρομεταναστών», όσο και τη δραστηριότητα των «νεαρών βίαιων κουκουλοφόρων».

Κατά συνέπεια, στην περίπτωση της Ελλάδας, παρά την αντίθετη εντύπωση, η δαιμονοποίηση της παρουσίας των μεταναστών δεν έχει τα χαρακτηριστικά ενός ηθικού πανικού με ιδιαίτερη διάρκεια. Η αναφορά μάλλον πρέπει να γίνεται στη δημιουργία πολλαπλών «ηθικών πανικών», που εκδηλώνονται όταν συντρέξουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις κοινωνικής διαντίδρασης, και δαιμονοποιούν διαφορετικές ομάδες μεταναστών, ανάλογα με τη συγκυρία και τις περιστάσεις. Πρέπει όμως ταυτόχρονα να επισημανθεί, ότι το φαινόμενο εκδηλώνεται πλέον στο διαμορφωμένο πλαίσιο και το υπαρκτό υπόβαθρο μίας εμποδωμένης αρνητικής στερεοτυπικής πρόσληψης για την εν γένει παρουσία των μεταναστών στη χώρα. Άλλωστε, η επανεμφάνιση ενός κανονικού ηθικού πανικού για τους μετανάστες, δεκαπέντε σχεδόν χρόνια μετά την αποδυνάμωση της πρώτης εκδήλωσης του φαινομένου, υποδηλώνει ότι η ψυχοκοινωνική δυναμική και κουλτούρα, αλλά και οι κοινωνικές και οικονομικές δομές που γεννούν το φαινόμενο, είναι ενεργές και ισχυρές.

Ως εκ τούτου, όλα τα ενδεχόμενα είναι ανοιχτά για την ελληνική κοινωνία: από την αναμονή για την «έκρηξη» ενός επόμενου παροδικού ηθικού πανικού ή ακόμη και την τελική εγκατάσταση ενός δομικού ηθικού πανικού με μόνιμα χαρακτηριστικά. Μέχρι, αντίθετα, την ανάπτυξη μεταναστευτικών και κοινωνικών πολιτικών που προοπτικά θα εξασφαλίζουν την ειρηνική κοινωνική συνύπαρξη στη βάση της αξιοκρατίας, των ίσων ευκαιριών και του αδιαπραγμάτευτου σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Παρά τη δυσοίωνα σύννεφα, τα χαρτιά εξακολουθούν να είναι στο τραπέζι και η κοινωνική παρτίδα συνεχίζεται.